

Makowski, Bronisław

Prasa litewskiej mniejszości narodowej w Polsce w latach 1920-1939

Kwartalnik Historii Prasy Polskiej 17/1, 89-107

1978

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BRONISŁAW MAKOWSKI

PRASA LITEWSKIEJ MNIEJSZOŚCI NARODOWEJ W POLSCE W LATACH 1920—1939

ZARYS INFORMACYJNO-BIBLIOGRAFICZNY

W dotychczasowej literaturze naukowej brak jest prac poświęconych zagadnieniu czasopiśmiennictwa litewskiego w Polsce lat 1920—1939. Jednocześnie zaś prasa litewska była wykorzystywana w pracach naukowych fragmentarycznie, przy omawianiu problematyki stosunków polsko-litewskich tego okresu¹. Dotychczasowa literatura przedmiotu ma głównie charakter wspomnieniowy².

Próba przedstawienia dziejów prasy litewskiej w Drugiej Rzeczypospolitej wobec braku podstawowej literatury tematu wymagała oparcia się w poszukiwaniach głównie na bibliotecznych zbiorach gazet i czasopism litewskich. Niestety, nie wszystkie gazety i czasopisma zachowały się w komplecie, a niektórych z nich brak w zbiorach polskich. Informacje o nich wypadało czerpać z literatury pomocniczej³. Zawarte w niej dane nie zawsze odpowiadają rzeczywistości⁴.

Zawarcie w artykule całokształtu spraw związanych z prasą litewską

¹ Najpełniej w dotychczasowej polskiej historiografii prasę litewską w Polsce uwzględnił w swoich pracach P. Łossowski, *Stosunki polsko-litewskie w latach 1918—1920*, Warszawa 1966 oraz *Z problematyki stosunków polsko-litewskich 1934—1938*, Warszawa 1968.

² J. Cicėnas, *Vilnius tarp audru*, Chicago 1953, oraz broszury popularne o interesującym nas okresie: R. Mackevičius, *Ovidešimt metų 1918—1938*, Wilno 1938; także M. Biržiska, *Del musu sostinės*, London 1962, t. 1—2, oraz *Lietuviu tautos Kelias i naująi gyvenimą*, Los Angeles 1952, t. 1, 1953, t. 2; J. Tumas-Vaižgantas, *Raštai*, Kaunas b. d., A. Randomankis, *Pilkiėji Lidvyriai*, Vilnius 1928, i inni.

³ B. Šemis, *Vilniaus Golgota. Okupuotosios Lietuovos lietuviu darbo ir kanciu 1919—1928 dienoraštis*, Kowno 1930; *Rocznik Statystyczny Wilna za 1930 r., 1933 r., 1939: Statystyka druków*, Warszawa 1934, 1936.

⁴ Dotyczy to zwłaszcza *Rocznika Statystycznego Wilna 1921—8*, Wilno 1930. (Liczby czasopism odpowiadają pozycjom bibliograficznym, co nie zawsze odpowiada faktycznemu stanowi rzeczy. Niektóre czasopisma, zamykane przez władze administracyjne, wychodziły następnie bardzo szybko pod innym tytułem. Ten sposób ujęcia stwarzał pozory większej liczby czasopism.)

w Polsce okresu międzywojennego przy obecnym stanie badań nie jest możliwe. Dlatego zakres niniejszego artykułu ograniczono do niektórych tylko zagadnień związanych z ustaleniem tytułów wychodzących czasopism, reprezentacją określonych nurtów politycznych, stosunku do państwa polskiego, w miarę możliwości zasięgu oddziaływania oraz warunków działania prasy litewskiej. Problematyka poruszana przez poszczególne czasopisma będzie tu zaledwie sygnalizowana. Skłaniają do tego głównie względy ograniczonej objętości artykułu, jak też w pewnym stopniu specyfika wydawnictwa.

Stosunkowo dużo miejsca zajmują dane formalne o tytułach, redaktorach, okresie ukazywania się poszczególnych gazet. Podanie ich wydało się niezbędne w dążeniu do ukazania możliwie najpełniejszego syntetycznego obrazu prasy litewskiej w Polsce lat 1920—1939.

Pisząc o czasopiśmiennictwie litewskim w ogóle należy przypomnieć, że narodziło się ono w warunkach niezwykle trudnych, w momencie poważnego zagrożenia narodowego bytu Litwinów. Do 1904 r., z wyjątkiem „Aušra” (Jutrzenka) i czasopism wychodzących poza granicami Litwy, własnej prasy Litwini nie posiadali. Obowiązywał zakaz władz carskich druku w języku litewskim. Wydawnictwa były przemycane na Litwę w sposób nielegalny, głównie z tzw. Małej Litwy, tj. z obszaru Rzeszy Niemieckiej.

Moment odzyskania druku czcionkami łacińskimi w 1904 r. był wydarzeniem niezwyklej wagi w dziejach narodu litewskiego. Litwini uzyskali możliwość (w sposób bardzo ograniczony z racji zaboru) kształtowania oblicza narodowego we własnym języku pisanym. Szczególną rolę odegrała w tym procesie prasa litewska z jej centrum w Wilnie.

Już w 1904 r. zaczął wychodzić dziennik „Vilniaus Žinios” (Wiadomości Wileńskie), redagowany przez Piotra Vileišisá⁵. W Petersburgu od 18 XI 1904 r. pojawia się litewski tygodnik „Lietuvos Laikraštis” (Gazeta Litewska). Wkrótce ukazują się nowe tytuły gazet litewskich w Wilnie, Kownie, Sejnach. Na początku 1914 r. w granicach ówczesnego państwa rosyjskiego wychodziło już 25 litewskich czasopism. Najwięcej ich ukazywało się w Wilnie — 10 (w tym dwa dzienniki „Lietuvos Žinios” i „Viltis” — Nadzieja)⁶; Kownie — 8, Sejnach — 4, Rydze — 3⁷. W latach 1908—1914 w Wilnie wychodziły dwa litewskie czasopisma w języku polskim z przeznaczeniem dla tzw. spolonizowanych Litwinów⁸.

⁵ R. Mackevičius, *op. cit.*, s. 8.

⁶ *Op. cit.*, s. 11.

⁷ B. Vileišytė (*Kultūrinė Seinų spaustuvių veikla*, Roma 1968, 117—128) podaje, iż wychodzący w Sejnach „Šaltinis” (Źródło) był najbardziej rozpowszechniony spośród czterech czasopism wychodzących w tym mieście, m.in. „Vadovas” (Przewodnik) — miesięcznik z 1908 r.; „Spindulys” (Promień), dwutygodnik z 1909 r. o nakładzie 2000 egz., był przeznaczony głównie dla mieszkańców Wileńszczyzny. Wzorując się na nim wilnianie rozpoczęły wydawać od 1911 r. „Aušra” (Jutrzenka).

⁸ B. Vileišytė, *op. cit.*, s. 109.

Litewskie czasopisma były redagowane i wydawane także i poza granicami Rosji. Na pierwszym miejscu wypada wymienić Stany Zjednoczone Ameryki Północnej, gdzie w tym okresie wychodziło ok. 25 litewskich gazet i czasopism o bardzo różnorodnych kierunkach politycznych. Ponadto kilkanaście czasopism wychodziło na terytorium Małej Litwy, gdzie zamieszkiwała zwarcie znaczna liczba Litwinów⁹.

W przededniu pierwszej wojny światowej Litwini posiadali około 65 tytułów gazet i czasopism o bardzo różnorodnej tematyce, zasięgu i poziomie. Miały one zaspokoić zapotrzebowania około 3 mln Litwinów¹⁰. Te zapotrzebowania w porównaniu z innymi przodującymi narodami Europy nie były jeszcze wysokie w sensie jakościowym. Wpłynęły na to wyżej wspomniane okoliczności. Występował współcześnie brak dużych dzienników, dobrze redagowanych tygodników. Brak wykształconych specjalistów w tej dziedzinie, jak też brak doświadczenia nie był bez znaczenia¹¹. Jednakże już sam fakt redagowania tylu czasopism w takim odstępie czasu wskazuje wyraźnie, że w kwestii odrodzenia narodowo-kulturalnego postęp był znaczny. Nie należy zapominać i o tym, że nie mając własnych szkół prasa litewska była nie tylko perceptorem określonych postaw społeczno-politycznych, lecz w części zastępowała szkołę. Rola jej była więc podwójna.

Okres rozwoju czasopiśmiennictwa litewskiego w latach 1904—1914 to głównie koncentracja wysiłku na zwiększenie ilości wydawanych czasopism. Wiązało się to z potrzebą uaktywnienia i nadrobienia zaległości wynikłych z niezwykle brzemiennej w skutki niewoli narodowej.

Pierwsza wojna światowa dotkliwie dała się odczuć we wszystkich dziedzinach bytu Litwinów, nie ominęła też i prasy. W 1915 r. na okupowanym przez Niemców terytorium Wileńszczyzny zostają zamknięte wszystkie czasopisma w języku litewskim. Wkrótce jednak okupanci zezwalają na wydawanie jednego dziennika „Lietuvos Aidas” (Echo Litwy) redagowanego przez Antanasą Smetonę¹². Dołączają też niebawem swoją gazetę w języku litewskim „Dabartis” (Teraźniejszość)¹³.

Burzliwy okres przemian w Europie Środkowo-Wschodniej w okresie pierwszej wojny światowej i rewolucji, a zwłaszcza problem kształtowania się ustrojów polityczno-społecznych, kwestia ustalenia granic Polski i Litwy, zarówno w polskiej, jak i litewskiej literaturze naukowej ma bogaty dorobek naukowy¹⁴. Tematyka ta z konieczności zostaje pominięta.

⁹ R. Mackevičius, *op. cit.*, s. 11.

¹⁰ *Op. cit.*, s. 11 (liczba ta dotyczy wszystkich Litwinów żyjących na świecie, głównie w Europie i USA).

¹¹ Za: R. Mackevičius, *op. cit.*, s. 11.

¹² *Op. cit.*, s. 25.

¹³ D. Alseika, *Vilniaus krašto lietuvių gyvenimas 1919—34*, Wilno 1934, s. 7.

¹⁴ Oto bardziej znani autorzy prac na ten temat: A. Deruga, B. Bierzanek,

Mało znaną stroną zagadnienia stosunków polsko-litewskich jest zwłaszcza stanowisko opinii publicznej ludności litewskiej Wileńszczyzny i Suwalszczyzny w kwestii sporu terytorialnego pomiędzy niepodległymi państwami Polską i Litwą. Szczególnie intensywny charakter działań o przyłączenie Wileńszczyzny, Suwalszczyzny i Grodzieńszczyzny do Polski, ze strony litewskiej zaś — do Litwy, trwał w latach 1919—1923, tj. do momentu podjęcia decyzji przez Radę Ambasadorów w Paryżu dnia 15 czerwca 1923 r.¹⁵ Spór polsko-litewski nie wygasł aż do 1938 r. Wbrew wszelkim próbom łagodzenia sporu przez państwa trzecie był stałym zjawiskiem stosunków polsko-litewskich. Kością niezgody była zwłaszcza sprawa stolicy Litwy — Wilna, z którego zajęciem nie mogła się pogodzić strona litewska.

Odrodzone burżuazyjne państwo litewskie z powodu ogromnych trudności nie było w stanie obronić swej suwerenności w pierwszej fazie istnienia. 5 I 1919 r. wspomagając siły lewicy Wilno zajęły wojska radzieckie, zaś 19 IV 1919 r. w wyniku zmiany sytuacji na froncie do Wilna wkroczyły wojska polskie. W odezwie *Do mieszkańców byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego* Józef Piłsudski zapewnił, że o przynależności państwowej Wileńszczyzny zadecyduje miejscowa ludność w wolnych wyborach¹⁶. Odezwa miała charakter głównie propagandowy.

Z inicjatywy Michała Biržiški 22 IV 1919 r. został wybrany Litewski Tymczasowy Komitet Wileński, którego celem było reprezentowanie interesów i praw litewskich ludności Wileńszczyzny¹⁷. W owym trudnym i konfliktowym okresie istotną rolę w obronie praw, rozwoju własnej literatury i języka odegrała prasa litewska wydawana w Wilnie.

Prawa Litwinów do Wilna aktywnie bronił dziennik litewski „Nepriklausomoji Lietuva” (Litwa Niepodległa), wychodzący od 25 IV 1919 r.¹⁸ Zamieszczony w nim artykuł przewodniczącego Litewskiego Tymczasowego Komitetu Wileńskiego (LTKW) M. Biržiški pt. *Rimta valanda* (Poważna godzina) nawoływał Litwinów do: 1) pozostania w Wilnie, chyba że głód lub przymus stąd wygoni; 2) utrzymania starych i zakładania nowych instytucji litewskich; 3) podjęcia wspólnej pracy twórczej wraz z innymi narodowościami Wileńszczyzny w oparciu o ich demokratyczne warstwy; 4) podniesienia kulturalnej i politycznej świadomości szerszych mas¹⁹.

Stan wojenny wpływał ujemnie na funkcjonowanie prasy litewskiej. „Nepriklausomoji Lietuva” wychodziła z przerwami do 22 VIII 1920 r.

H. Jabłoński, J. Holzer, K. Navickas, J. Żarnowski, R. Žepkaitė, J. Ochmański, a zwłaszcza P. Łossowski.

¹⁵ J. Ochmański, *Historia Litwy*, Poznań 1967, s. 263.

¹⁶ K. Kumaniecki, *Odbudowa państwowości polskiej*, Warszawa 1924, s. 172.

¹⁷ D. Alseika, *op. cit.*, s. 3.

¹⁸ B. Šemis, *op. cit.*, s. 20.

¹⁹ „Nepriklausomoji Lietuva” z 7 V 1919.

13 VII 1919 r. został wznowiony katolicki tygodnik „Aušra”, redagowany przez księdza Juozasą Stankevičiusą. Żywoć tygodnika był krótki: ostatni numer ukazał się 8 XI 1919 r.²⁰ Kontynuatozem „Aušry” od 8 I 1920 r. był „Vilniaus Garsas” (Głos Wilna), również tygodnik, z przyczyn cenzuralnych wychodzący bardzo nieregularnie. Redagowany był przez księdza Krzysztofa Čibirasą.

Jak już wspomniano, Litwini wydawali również czasopisma w języku polskim. Miały one docierać do tzw. spolonizowanych Litwinów, jak też informować mieszkańców narodowości polskiej o stanowisku strony litewskiej w sprawie przynależności państwowej spornego terytorium. Wydawcy liczyli się z możliwością zrozumienia i ewentualnego poparcia ze strony życzliwie ustosunkowanych Polaków. 15 V 1919 r. zaczął wychodzić redagowany przez M. Biržiškę dziennik „Głos Litwy”, organ LTKW. Dziennik stał na wysokim poziomie, redagowany był starannie. Swoją ideową pozycję wywodził z założeń, iż Wilno musi być stolicą niezależnej Litwy. Według ocen prasy polskiej „Głos Litwy” w teorii dążył do przyjaznego uporządkowania stosunków, lecz w praktyce nastawiał się nieprzychylnie, często wrogo, wobec wszelkich poczynań Polaków²¹. Liczne trudności wynikające z ograniczeń prasowych spowodowały, że dziennik musiał kilkakrotnie zmieniać redaktorów odpowiedzialnych²². Pierwszym z nich była Aldona Čarneckaitė, od nr 51 Adam Gawłowicz, od nr 97 Władysław Rakowski²³. „Głos Litwy” zakończył swój żywot z nakazu Wileńskiego Sądu Okręgowego 4 XII 1919 r., zaś ostatni numer ukazał się 5 XII 1919 r.²⁴ Kontynuatozem „Głosu Litwy” był wydany wkrótce dziennik „Echo Litwy”²⁵, również redagowany przez M. Biržiškę. W jednym z numerów został zamieszczony bardzo interesujący artykuł pióra Z. Žemaitisá pt. *O unię polsko-litewską*²⁶. 26 VII 1920 r. „Echo Litwy” zostało zamknięte. Skład redakcyjny pisma tworzyli: M. Biržiška, Vladas Sakavičius, Bronius Stadzevičius (administrator), Andrius Randomanskis i Vaclovas Biržiška²⁷.

Równolegle z dziennikiem wychodził w Wilnie od 17 VII 1919 r. tygodnik „Nasza Ziemia. Pismo dla Społeczności Katolickiej”. Redaktorem i wydawcą był ks. dr J. Stankevičius²⁸. Po wydaniu 9 numeru zamknięty. Wznowiony przez redaktor Janinę Andruškevičūtė 15 II 1920 r., ukazywał się bardzo nieregularnie.

²⁰ „Aušra”, nr 13 z 8 XI 1919.

²¹ B. Šėmis, *op. cit.*, s. 28.

²² Praktykę tę stosowała większość wydawców Drugiej Rzeczypospolitej, podając często nazwiska pracowników nie związanych z wydawaniem czasopism.

²³ „Głos Litwy”, 1919, nr 1—169.

²⁴ Tamże, nr 169.

²⁵ „Echo Litwy”, nr 1 z 12 XII 1919.

²⁶ „Echo Litwy” z 25 VIII 1920.

²⁷ B. Šėmis, *op. cit.*, s. 61.

²⁸ „Nasza Ziemia”, 1921, 23.

14 VII 1920 r. wojska radzieckie zajęły bez walki Wilno. Władzę przejęły siły litewskiej lewicy z Vincasem Mickevičiusem-Kapsukasem i Zigmasem Aleksą-Angarietisem na czele. Do ostrej walki o nowy ustrój społeczny włączają się pisma komunistyczne: „Komunistas” (Komunista), „Do walki” oraz „Kommunist”²⁹. Prasa komunistyczna nawoływała do wsparcia władzy robotniczo-chłopskiej, jednocześnie zaś ostro występowała przeciwko poczynaniom rządu litewskiego w Kownie.

Do kontrakcji przystąpiła litewska prasa liberalno-narodowa i prawicowa. Od 10 VIII 1920 r. obok pism komunistycznych rozlepiane były dzienniki litewskie „Vilniaus Aidas” i „Wiadomości Wileńskie”, zaś od 19 VIII wydawana w języku rosyjskim „Litwa”³⁰. Zadaniem tych wydawnictw była neutralizacja wpływów prasy lewicowej. Pisma będące organami LTKW, pod faktyczną redakcją M. Biržiški, głosiły wyłączne prawo reprezentowania interesów litewskiej części społeczeństwa na Wileńszczyźnie. Poczynając od 26 VIII 1920 r. centralne instytucje rządu litewskiego stopniowo zaczęły przenosić się do Wilna. Działalność LTKW została zawieszona do 9 X 1920 r.³¹

Okres od początku 1919 r. do 9 X 1920 r. w dziejach prasy litewskiej w Wilnie charakteryzuje się dominacją tematyki politycznej. Redaktorzy pism bronili praw Litwinów do Wilna. Największą aktywność wykazał dziennik „Głos Litwy”. Odpierał wszystkie ataki prasy polskiej, protestował przeciw działalności „Straży Kresowej”. M. Biržiška w jednym z artykułów pisał: „Zgadamy się na plebiscyt, lecz tylko na zasadzie równych szans. Administracja polska ze »Strażą Kresową« działała na naszym terenie dziesięć miesięcy, pozwólcie teraz administracji litewskiej popracować taki sam okres z litewską strażą i tylko demokratycznie, a po tym dajmy mieszkańcom dziesięć miesięcy odpoczynku ze strony obu władz, niech się zastanowią i wybiorą sobie tę władzę, która im będzie bardziej odpowiadała”³².

Stan wojenny nie sprzyjał rozwojowi prasy litewskiej w Wilnie. W publikowanej literaturze brak wiadomości na temat zasięgu i siły oddziaływania wileńskiej prasy litewskiej w okresie od 1919 r. do 9 X 1920 r. Generalnej zmianie uległa sytuacja prasy litewskiej po 9 X 1920 r., kiedy to w wyniku akcji gen. Lucjana Żeligowskiego zostały zajęte znaczne obszary stanowiące terytorium sporne pomiędzy Polską a Litwą. Po opanowaniu Wileńszczyzny L. Żeligowski ogłosił utworzenie tzw. Litwy Środkowej. Administrował sam powołując do pomocy Tymczasową Komisję Rządzącą. O losach tego tworu państwowego miał zdecydować wybrany przez ludność sejm. Wybory do sejmu odbyły się

²⁹ D. Alseika, *op. cit.*, s. 71.

³⁰ B. Šemis, *op. cit.*, s. 38; por. też D. Alseika, *op. cit.*, s. 71—73; również J. Cičėnas, *op. cit.*, s. 249.

³¹ D. Alseika, *op. cit.*, s. 71.

³² Cyt. za: D. Alseika, *op. cit.*, s. 67.

8 I 1922 r., zaś 22 II 1922 r. Sejm Wileński powziął uchwałę o złączeniu ziemi wileńskiej z Polską. Sejm polski uchwałę zatwierdził 24 III 1922 r.³³

Po zajęciu Wilna administracja L. Żeligowskiego przede wszystkim poddała ścisłej kontroli cenzuralnej prasę litewską. Część inteligencji litewskiej opuściła Wilno wraz z wycofującymi się litewskimi instytucjami rządowymi.

Mimo licznych trudności administracyjnych już 12 X 1920 r. ukazał się numer redagowanego w języku polskim „Echa Litwy”. Został natychmiast zamknięty. 1 XI 1920 r. wyszedł wznowiony tygodnik „Vilniaus Garsas” pod redakcją ks. K. Čibirasá. Zamknięty, wyszedł następnie pod redakcją Marii Macišauskaitė. W wyniku deportacji redaktorki 6 II 1922 r., czasowo zawiesił działalność, by wkrótce ukazać się pod redakcją Kazysá Strazdasá³⁴. 14 XII 1920 r. zaczyna w Wilnie wychodzić dziennik „Vilnius” pod redakcją M. Biržiški³⁵. Z przerwami wychodził do 12 X 1921 r., kiedy to za opis wywłaszczenia gimnazjum litewskiego przy ul. A. Mickiewicza i innych akcji represyjnych organów władzy L. Żeligowskiego w stosunku do ludności litewskiej został zamknięty³⁶. 29 X 1921 r. M. Biržiška redaguje nowy dziennik pt. „Vilnietis” (Wilnianin). Od 8 XII 1921 r. „Vilnietis” zamieszcza hasło „Litwini nie uczestniczą w wyborach”. Hasło to było umieszczone we wszystkich czasopiśmie litewskich, nawołując tym samym ludność litewską do bojkotu wyborów do Sejmu Wileńskiego 8 I 1922 r.³⁷ Dziennik, został zamknięty na krótko przed wyborami do sejmu. Ale już 24 I 1922 r. gazeta odradza się po raz trzeci, pod redakcją Povilasá Gaidelionisá. Na swych łamach zamieszcza m.in. listę 33 działaczy litewskich deportowanych na Litwę³⁸. Z okazji czwartej rocznicy ogłoszenia niepodległości Litwy znalazło się w niej kilka artykułów na ten temat³⁹. Za artykuły *Akt oskarżający* i *Grzmoty* redaktor Gaidelionis został pociągnięty do odpowiedzialności⁴⁰. Ostatecznie dziennik zamknięto 1 VI 1922 r.

Powstały w okresie władzy radzieckiej w Wilnie dziennik „Wiadomości Wileńskie” wyszedł po raz ostatni 10 X 1920 r. z tytułowym artykułem *Dulce est pro patria mori*⁴¹.

14 X 1920 r. wychodzi dziennik litewski w języku polskim „Głos Litwy”, kontynuacja zamkniętego „Echa Litwy”. Redagowali go Andrius

³³ J. Ochmański, *op. cit.*, s. 256; szerzej na ten temat pisze S. Vansevičius, *Tėsinis režimas Vilniaus krašte 1920—39 metais*, Vilnius 1973, s. 5—25.

³⁴ B. Šemis, *op. cit.*, s. 52 i n.

³⁵ J. Cicėnas, *op. cit.*, s. 249.

³⁶ „Vilnius”, 1921, nr 223 i n.

³⁷ „Vilnietis” z 8 XII 1921.

³⁸ „Vilnietis” z 9 II 1922.

³⁹ „Vilnietis” z 16 II 1922.

⁴⁰ „Vilnietis” z 27 I 1922; por. B. Šemis, *op. cit.*, s. 167.

⁴¹ „Wiadomości Wileńskie” z 10 X 1920.

Randomanskis i Viktoras Biržiška. Kilka numerów skonfiskowano⁴². 28 XII 1920 r. dziennik został zamknięty. Dwa dni później na jego miejsce ukazała się gazeta „Dzwon Litwy” pod redakcją J. Uogintasa⁴³. 18 I 1921 r. został zamknięty za artykuły o treści uznanej za antypolską⁴⁴. Zastąpiła go „Straż Litwy”⁴⁵. Od 1 VII 1921 r. ukazał się znowu „Głos Litwy”. Zamknięty 18 VIII, jednak już 31 VIII zakaz zniesiono i ukazał się 58 numer „Głosu Litwy”⁴⁶, ale 11 X 1921 r. znowu uległ konfiskacji⁴⁷.

W tym samym roku wysiłki publicystów litewskich zostają wsparte przez dziennik polski „Nowiny Wileńskie”, którego redaktorem był przychylny dla Litwinów Wacław Kozłowski⁴⁸. Na łamach pisma wypowiadali się głównie członkowie redakcji „Głosu Litwy”⁴⁹. Starano się tam w sposób bardziej ostrożny pisać o prawach Litwinów do Wilna. W momencie wznowiania „Dzwonu Litwy” „Nowiny Wileńskie” ukazywały się raz w tygodniu. Sytuacja taka utrzymywała się do 17 II 1922 r.

W lutym 1921 r. wyszedł drugi numer zamkniętego 9 X 1920 r. tygodnika litewskiego w języku polskim „Życie Ludu”. Był to organ ludowców pod redakcją Pijusà Mičiulisà⁵⁰. Jednak już 9 VII 1921 r. faktyczny redaktor Domenikauskas podpisał zobowiązanie o przerwaniu wydawania zabronionego przez cenzurę pisma⁵¹.

Prowadząc szeroką akcję propagandową i polityczną na rzecz włączenia Wileńszczyzny do Litwy działacze i publicyści litewscy posługiwali się także czasopismami wychodzącymi w języku rosyjskim. I tak: 19 XII 1920 r. w ręce litewskie przeszedł „Wileńskij Kurier” (wychodził do 27 II 1921 r.). Wznowiony był na krótko od 9 IV 1921 r. do 12 IV 1921 r.⁵² Od 1 III do 1 IV 1921 r. wychodził dziennik „Litwa”⁵³. Oprócz spraw czysto politycznych, związanych ze sporem terytorialnym, pisma te naświetlały szereg zagadnień społecznych dotyczących bytu ludności wymienionego obszaru.

Pod koniec 1921 r. zamknięte zostały zmieniające tytuły dzienniki litewskie w języku polskim. Litwini odpowiedzieli wydaniem całej serii

⁴² B. Šėmis, *op. cit.*, s. 94; skonfiskowano nr 1, 26, 33.

⁴³ „Dzwon Litwy” z 1 I 1921.

⁴⁴ B. Šėmis, *op. cit.*, s. 102.

⁴⁵ „Straż Litwy” z 21 I 1921.

⁴⁶ B. Šėmis, *op. cit.*, s. 125 i n.

⁴⁷ *Op. cit.*, s. 42 (przykład służy zilustrowaniu możliwości nacisku jak też obrony w procesie kontroli i wydawania prasy w okresie międzywojennym; tzw. system represyjny).

⁴⁸ Pierwszy numer „Nowin Wileńskich” ukazał się 22 I 1921 w Wilnie.

⁴⁹ B. Šėmis, *op. cit.*, s. 126.

⁵⁰ „Życie Ludu” z 31 III 1921.

⁵¹ B. Šėmis, *op. cit.*, s. 86—89.

⁵² *Op. cit.*, s. 99.

⁵³ „Litwa” (w jęz. ros.), Wilno 1921.

jednodniówek; 22 XI 1921 r. ukazuje się nr 1 pt. „Adam”, 23 XI — „Ewa”, 24 XI — „Józef”, 25 XI — „Jan”, 26 XI — „Maria”, 27 XI — „Anna”, 29 XI — „Piotr”, 30 XI — „Zosia”, 1 XII — „Jerzy”, 2 XII — „Hela”, 3 XII — „Litwa Niepodległa”, 4 XII — „W stolicy Litwy”, 6 XII — „Przyszłość Litwy”, 7 XII — „Niech żyje Litwa”, 8 XII — „Jeszcze Litwa nie zginęła”, 10 XII — „Litwo, Ojczyzno moja”⁵⁴. Chcąc powstrzymać trudniejszą do kontrolowania falę jednodniówek administracja Żeligowskiego zgodziła się na wznowienie „Głosu Litwy”. W połowie grudnia dziennik pojawił się ponownie, pod redakcją Julija Lastauskaitė⁵⁵. Żywoł „Głosu Litwy” został zakończony ostatecznie dnia 28 I 1922 r. nakazem wileńskiej prokuratury.

Działacze litewscy nie zrezygnowali z oręża prasowego i już wkrótce pojawił się dziennik „Litwa”⁵⁶. Redaktorem odpowiedzialnym był Paweł Sipowicz. W skład redakcji wchodził m.in.: V. Cydzik i V. Sakavičius. Artykuły, głównie z okazji jubileuszu niepodległości Litwy rozpatrywanego w kontekście Wilna oraz relacja z wydarzeń o aresztowaniach działaczy litewskich uznanych za wrogich państwu polskiemu, przyniosły w rezultacie represje cenzury⁵⁷. „Litwa” ostatecznie została zamknięta 1 VI 1922 r. Na krótko, w styczniu 1922 r., ukazał się po raz trzeci reaktywowany tygodnik Litwinów w języku polskim pod redakcją Józefa Kiecołta⁵⁸. 1 VI czasopismo zostało nieodwołalnie zamknięte.

Likwidacja Litwy Środkowej i wcielenie Wileńszczyzny do Polski niewiele zmieniły w sytuacji prasy litewskiej. Egzystowała ona nadal, choć bardzo ograniczona przez cenzurę. 16 VII 1922 r. ukazał się „Garsas” (Głos), kontynuator katolickiego tygodnika „Aušra”, oraz „Vilniaus Garsas” pod redakcją Antanasą Valiulisą⁵⁹. Ciągłe nawiązywanie do kwestii przynależności państwowej Wilna wzbudzało nieufność cenzury. „Garsas” został zamknięty 2 III 1923 r.⁶⁰ Od 1 IV 1923 r. na jego miejsce wydano tygodnik „Vilniaus Kelias” (Droga Wileńska) pod redakcją Jonasą Kuklysą. Wychodził również bardzo krótko, bo tylko do 24 V tegoż roku⁶¹. Jednak już 22 VII 1923 r. Litwini wydają tygodnik pod kolejnym

⁵⁴ B. Šémis, *op. cit.*, s. 140—142.

⁵⁵ „Echo Litwy” z 13 XII 1921.

⁵⁶ „Litwa” z 4 II 1922.

⁵⁷ Za antypolskie uznano artykuły: *Likwidacja afery i Proces żon* zamieszczono w „Litwie”, nr 5 z 9 II 1922.

⁵⁸ Redaktor Kiecołt odpowiadał przed sądem za umieszczone w „Naszej Ziemi” artykuły: *Komedia zakończona komedią* i *Repinowie w Wilnie* (1922, nr 12), *Nowy wybrzyk wileński* (1922, nr 13) i inne.

⁵⁹ „Garsas”, 1922—1923.

⁶⁰ Szef wydziału prasowego w Wilnie Cz. Jankowski już 2 IX 1921 r. na zwołanym zebraniu przedstawicieli prasowych wszystkich narodowości Wileńszczyzny poinformował, że zabrania się w czasopismach akcji na rzecz przyłączenia Wilna do Litwy (J. Cicensas, *op. cit.*, s. 247).

⁶¹ „Vilniaus Kelias”, 1923, nr 1—13.

tytułem „Lietuvos Kelias” (Droga Litwy). Wychodził stosunkowo długo, bo aż do 19 VI 1925 r.⁶² Zamknięty został pod zarzutem działalności niezgodnej z polskim prawem prasowym. Zastąpił go od 10 VII 1925 r. „Kelias” (Droga) redagowany przez Juliusá Navikasá. Okres ten był bardziej pomyślny dla tygodnika. Utrzymał się do 24 II 1928 r.⁶³

Po zamknięciu w 1921 r. tygodnika Litwinów w języku polskim „Nasza Ziemia” przez krótki czas Litwini nie posiadali prasy wydawanej przez nich w języku polskim. Wznowienie wydawnictwa nastąpiło 14 I 1923 r. Pod redakcją Tadasá Jasasá zaczął wychodzić tygodnik „Ziemia Ojczysta”⁶⁴. W wyniku procesu redaktora naczelnego w tym samym roku pismo zamknięto aż do odwołania. Z powodu nikłych widoków odzyskania prawa do wznowienia czasopisma na jego miejsce wychodzi tygodnik „Życie Ludu” pod redakcją Kazimierasá Veleckisá⁶⁵. Było to ostatnie czasopismo litewskie wychodzące w Wilnie w latach 1924—1929, redagowane w języku polskim.

Czasopisma Litwinów w języku polskim miały za zadanie informować, w miarę możliwości, szerokie kręgi społeczeństwa polskiego o problemach życia Litwinów w Polsce, głównie zaś propagować litewski punkt widzenia na kwestię przynależności państwowej Wilna. Jednocześnie litewscy działacze narodowi pracowali na rzecz rozwoju czasopiśmiennictwa w języku ojczystym. 22 VI 1922 r. ukazało się kolejne czasopismo w języku litewskim „Rytu Lietuva” (Litwa Wschodnia), będące kontynuacją „Vilnietis”. Jako redaktor i wydawca podpisywał się Teofilus Juodvalkis. Zajęcie zdecydowanie negatywnego stanowiska wobec decyzji Sejmu w Warszawie przyniosło w rezultacie zamknięcie pisma w dniu 27 II 1923 r.⁶⁶ W replice Litwini wydali już 10 V 1923 r. wychodzące trzy razy w tygodniu „Lietuvos Rytai” (Litwa Wschodnia). Żywot gazety był również niedługi, wychodziła do 5 VII 1924 r.⁶⁷ Kontynuacją „Lietuvos Rytai” był wychodzący od 3 X 1924 r. „Vilniaus Balsas” (Głos Wilna) pod redakcją M. Lunieckasá⁶⁸. Pismo to wychodziło najkrócej z serii dwudniówek — do 2 XII 1924 r. Już 18 XII 1924 r. redaktor Kazys Urbonas wznowił redagowanie zamkniętej dwudniówki. Na miejsce „Vilniaus Balsas” pojawił się „Vilniaus Aidas” (Echo Wilna). Pod zarzutem braku kwalifikacji redaktora naczelnego pismo zostało zawieszona 2 IX 1925 r. Redakcja odpowiedziała serią jednodniówek. W okresie 6 IX—4 X 1925 r. wydano ich osiem⁶⁹. Od 4 X „Vilniaus

⁶² „Lietuvos Kelias”, 1923—1925, nr 1—25.

⁶³ „Kelias”, 1925—1928, nr 47—117.

⁶⁴ „Ziemia Ojczysta”, 14 I—10 XII 1923.

⁶⁵ „Życie Ludu”, 1924—1929. Był to najdłużej wychodzący tygodnik Litwinów w języku polskim.

⁶⁶ „Rytu Lietuva”, 22 VI 1922—27 II 1923.

⁶⁷ „Lietuvos Rytai”, 1922—1923.

⁶⁸ „Vilniaus Balsas”, 1924—1925, nr 1—25.

⁶⁹ Tytuły wychodzących co trzy dni jednodniówek poczynając od 6 IX 1925:

Aidas" znowu wychodził regularnie. Na miejsce skonfiskowanego 22 XI 1926 r. numeru wyszła 23 XI jednodniówka „Kovos Aidas" (Echo Walki). Od 25 XI 1926 r. „Vilniaus Aidas" podpisywany był przez redaktor Marytė Žukauskaitė, zaś od 13 I 1927 r. redaktorem odpowiedzialnym tego pisma był Jonas Urbonavičius. Pismo wychodziło do 29 XI 1928 r.⁷⁰

15 I 1926 r. założony został miesięcznik dla młodzieży wiejskiej „Jaunimo Draugas" (Przyjaciel Młodzieży)⁷¹. Redaktorem naczelnym był Antanas Juknevičius⁷².

Rok 1927 był momentem przełomowym w życiu mniejszości litewskiej w Polsce. Istotną rolę odegrały ogólne wydarzenia w stosunkach pomiędzy Polską a Litwą. Wzajemne oskarżanie się o prześladowania mniejszości na terenie zarówno Polski, jak też i Litwy zaogniło w sposób gwałtowny tłącą się iskrę wrogości. Oba burżuazyjne rządy zastosowały wzajemne, daleko idące naciski, paraliżujące życie mniejszości litewskiej i polskiej⁷³. Wydarzenia te przyczyniły się w znacznej mierze do polaryzacji poglądów społeczno-politycznych wśród litewskiej mniejszości w Polsce. Nie bez znaczenia był również fakt napływu na Wileńszczyznę socjaldemokratycznych emigrantów z Litwy. Ze względu na specyfikę położenia ludności litewskiej w Polsce podziały partyjne zbyttno się nie uzewnętrzniały. Jednak różnice społeczno-polityczne dały się zauważyć w prasie i tarciach wewnątrz litewskich towarzystw kulturalno-oświatowych. Klasyfikacja zjawiska wbrew pozorom jest skomplikowana⁷⁴.

Wybory do istniejących na terenie Wileńszczyzny władz towarzystw litewskich w 1927 r. wykazały zdecydowaną przewagę elementów klerykalnych. Fakt ten określił przyszły kierunek społeczno-ideowy rozwoju mniejszości litewskiej. Wobec braku możliwości z przyczyn politycznych powołania litewskich partii na Wileńszczyźnie podział ten znalazł ujście na łamach prasy. Cezura lat 1927—1939 obejmuje etap w rozwoju prasy litewskiej charakteryzujący się podziałem na bardziej lub mniej wyraźne kierunki: 1) klerykalny (katolicki); 2) socjaldemokratyczny; 3) narodowy (tautininków); 4) lewicowy. Równocześnie wychodziły pisma nie mające wyraźnego oblicza politycznego. Były to czasopisma fachowe dla

„Prabočiu Aidas" (Echo Przodków), „Senoliu Aidas" (Echo Praojców), „Būtovės Aidas" (Echo Egzystencji), „Laisvės Aidas" (Echo Wolności), „Praitės Aidas" (Echo Przeszłości), „Senovės Aidas" (Echo Starożytności), „Amžiu Aidas" (Echo Wieków), „Vilties Aidas" (Echo Nadziei).

⁷⁰ Był to ostatni numer „Vilniaus Aidas" (570 z 29 XI 1928).

⁷¹ „Jaunimo Draugas", nr 1 z 15 I 1926.

⁷² W skład redakcji wchodził: S. Urbonavičius (administrator), M. Babilius (redaktor naczelny), R. Mackevičius (redaktor).

⁷³ Por. prace: J. Ochmański, *Historia Litwy*, Poznań 1967, R. Žepkaitė, *Konfliktas tarp Lenkijos ir Lietuvos paastrėjimas 1927 m. ir Tarybu Sąjungos pozicija*, [w:] LIM, Vilnius 1972, nr 2, s. 87—104.

⁷⁴ Kwestia osądu nurtów politycznych jest dyskusyjna.

rolników oraz poświęcone literaturze i sztuce. Prasie klerykalnej (katolickiej) przewodził K. Čibiras wspierany przez Konstantinasą Stašysą, socjaldemokratycznej — Pranas Ancevičius wraz z Juozasem Paplauskasem; narodowej — Danielius Alseika, a od 1934 r. Petras Karazija; lewicowej — Juozas Karosas i inni, głównie młodzi inteligenci.

W 1927 r. kontynuował swoją działalność miesięcznik „Jaunimo Draugas” o kierunku klerykalnym, redagowany bardzo starannie, o objętości 24 stron. Od 1936 r. redaktora Juknevičiusa zmienił Augustinas Burokas. Czasopismo wychodzące w dużym nakładzie cieszyło się wielką popularnością wśród czytelników. Obok utworów literackich znajdowały się w nim doskonale kąciki humoru, porad rolniczych, aktualia⁷⁵.

Wydarzenia 1927 r. nie przerwały bytu tygodnika „Kelias” (Droga), wychodzącego od 1925 r. Czasopismo to ukazywało się do 24 XI 1928 r. Pismo miało charakter katolicki, wychodziło w nakładzie ok. 2000 egzemplarzy. Pierwszoplanowym zadaniem redakcji było budzenie odrębności narodowej i państwowej Litwinów Wileńszczyzny, stąd częste konfiskaty numerów tygodnika.

Redaktorami tygodnika byli: ks. Petras Kraujalis, ks. Vytautas Zajančkauskas, dr Danielius Alseika, Rapolas Mackevičius-Mackonis, Julius Navikas⁷⁶. Na jego łamach prezentowana była bardzo szeroka tematyka: aktualia polityczne, kultura—oświata, porady fachowe dla rolników, bogate korespondencje z terenu ilustrujące położenie ludności litewskiej w Polsce, stan szkolnictwa itp.

Do 1928 r. z przerwami, trzy razy w tygodniu, wychodził „Vilniaus Aidas”, charakteryzowany wyżej organ LTKW w Wilnie. Od 1927 r. zaznaczył się wyraźnie klerykalny kierunek pisma. Do grupy klerykalnych (katolickich) należy zaliczyć wychodzący od 12 II 1927 r. miesięcznik „Vilniaus Varpas” (Dzwon Wilna). Redagowany przez M. Žukauskaitę, był przeznaczony głównie dla nauczycieli i księży⁷⁷. Pismo o konserwatywnych poglądach społecznych, przyznające priorytet duchowienstwu w procesie wychowania.

W latach 1927—1928 wychodziło czasopismo „Vytis” (Pogoń). Było ono organem grupy posiadaczy ziemskich, głównie z Kowieńszczyzny. Pismo o konserwatywnych poglądach społecznych. Oddziaływanie jego było znikome. Wyróżniało się korzystnie szatą graficzną⁷⁸.

20 IX 1927 r. ukazał się pierwszy numer socjaldemokratycznego dwutygodnika emigrantów litewskich z Litwy „Pirmyn” (Naprzód)⁷⁹. Pismo o charakterze antyrządowym w stosunku do gabinetu A. Smetony i A.

⁷⁵ „Jaunimo Draugas”, 1926—1937; por. też *Lietuviu Enciklopedija*, Boston 1968, t. 9, s. 389.

⁷⁶ „Kelias”, 1925—1928, nr 1—177.

⁷⁷ „Vilniaus Varpas”, 1927—1929.

⁷⁸ „Vytis”, 1927—1929.

⁷⁹ „Pirmyn”, 1927—1930, nr 1—44; por. też *Lietuviu Enciklopedija*, t. 23, s. 48.

Valdemarasá. Wypowiadało się przeciw hegemonii klerykałów w życiu mniejszości litewskiej. Redaktorem pisma był Pranas Ancevičius, od 1928 r. — kolegium redakcyjne⁸⁰. Dwutygodnik ze względu na reprezentowany program społeczno-polityczny był atakowany zarówno przez czasopisma katolickie, jak i tautininków. Ze względu na swą specyfikę i odegraną rolę pismo zasługuje na odrębne omówienie. Warto jednak w tym miejscu podkreślić, że wpływy organów socjaldemokratycznych były zauważalne zwłaszcza wśród młodzieży.

Od 3 X 1927 r. wychodziło pismo o małym formacie i nakładzie z przeznaczeniem dla harcerzy „Vilniaus Skautas” (Wileński Harcerz). Obok artykułów o instruktażu harcerskim znajdowały się w nim artykuły o charakterze oświatowym i narodowym.

15 IV 1928 r. wyszło czasopismo uczniów litewskiej szkoły rzemieślniczej w Wilnie „Vieninkimės” (Jednoczmy się)⁸¹.

1 V 1928 r. pod redakcją Matasa Stankevičiusa wydano miesięcznik „Dirva” (Gleba). Był to organ Litewskiego Towarzystwa Rolniczego⁸². Zamieszczano w nim artykuły fachowe z dziedziny uprawy roli, zbóż, warzyw, hodowli zwierząt. Na łamach pisma wypowiadali się głównie młodzi absolwenci szkół rolniczych. Czasopismo to było również ważnym ogniwem w podnoszeniu litewskiej świadomości narodowej ludności wiejskiej.

Sprawom poradnictwa fachowego i problemom socjalnym litewskiej wsi był przeznaczony specjalny dodatek tygodniowy czasopisma „Vilniaus Žodis” (Wileńskie Słowo pt. „Ūkininko Žodis” (Słowo Rolnika). Dodatek wychodził od listopada 1929 r. do października 1939 r.⁸³ W piśmie tym podnoszono kwestię realizacji radykalnej reformy rolnej.

Od 1930 r. sprawom rolnictwa poświęcony był specjalny tygodniowy dodatek do czasopisma „Vilniaus Rytojus” (Jutro Wilna) — z przerwami wychodzący do 1938 r. — „Mūsu Artojas” (Nasz Oracz)⁸⁴.

Do czasopism litewskich o charakterze narodowym należy zaliczyć wychodzący od 1 III 1928 r. do października 1929 r. miesięcznik „Vilniaus Šviėsa” (Światło Wilna) pod redakcją dr D. Alseika. Faktycznym wydawcą było Litewskie Towarzystwo Oświatowe „Kultūra”, powstałe w 1927 r. po tzw. retorsjach. Krytycznie odnosiło się do prasy klerykalnej (katolickiej), jak również socjaldemokratycznej. Głosiło jedność pracy nie tylko na niwie narodowej, ale i naukowo-oświatowej. Opoowiadało się za przeprowadzeniem radykalniejszych zmian społecznych⁸⁵.

⁸⁰ Nakład „Pirmyn” wynosił ok. 4000 egz.

⁸¹ B. Šemis, *op. cit.*, s. 512.

⁸² Spis gazet i czasopism Rzeczypospolitej Polskiej oraz poradnik reklamowy (Warszawa 1929) podaje nakład „Dirva” za 1928 rok na 650 egz. jednorazowo.

⁸³ B. Šemis, *op. cit.*, s. 512; także *Lietuvių Enciklopedija*, t. 34, s. 207.

⁸⁴ „Vilniaus Rytojus”, 1928—1937; por. też *Lietuvių Enciklopedija*, t. 34, s. 180.

⁸⁵ „Vilniaus Šviėsa”, 1928—1929; por. też *Lietuvių Enciklopedija*, t. 34, s. 182.

Główni współpracownicy miesięcznika: Antanas Valaitis, Kazys Karboakas, Stasys Matijošaitis, Jonas Micevičius, Paulina Tamulevičiūtė i inni.

Kontynuatorem czasopisma „Vilniaus Šviėsa” był wychodzący od listopada 1929 r. „Vilniaus Žodis” (Słowo Wilna). Oprócz wyżej wspomnianego dodatku dla rolników „Vilniaus Žodis” zawierał także miesięczny dodatek pt. „Kūryba ir Kritika” (Twórczość i Krytyka)⁸⁶ na wysokim poziomie edytorskim i literackim. W kwestii społecznej czasopismo głosiło program postępowy. Redaktorem naczelnym pisma był D. Alseika, zaś redaktorami Jonas Latvyis i Petras Karazija⁸⁷. Współpracowało z czasopismem najbardziej utalentowane grono twórców litewskiej kultury.

Głównie sprawom ekonomicznym, reklamie, poświęcone było czasopismo „Ekonominės Pabaltės Žinios” (Gospodarcze Wiadomości Nadbałtyckie), wychodzące półrocznie w latach 1928—1929. Redaktorem był Pranas Andrys, wydawcą zaś Fortunatas Petrošius⁸⁸. Wskazywano na konieczność powiązania rynków Polski i krajów nadbałtyckich, głównie zaś Polski i Litwy.

W 1928 r. następuje reorientacja w gronie redaktorów i współpracowników pism: „Vilniaus Aidas”, „Kelias” oraz „Dirva”. Z trzech czasopism tworzy się jedno, wydawane wspólnymi siłami, o nastawieniu proklerykalnym, będące jednocześnie organem władz LTKW w Wilnie — „Vilniaus Rytojus” (Jutro Wilna). Do 1929 r. wychodził jako ilustrowany tygodnik polityczno-literacki. Od 1928 r. pismo wychodziło dwa razy w tygodniu⁸⁹. Od 1930 r. wydawano dodatek tygodniowy dla dzieci „Aušrelė” (Jutrzenka). Pismo reprezentowało światopogląd klerykalnego nurtu społeczności litewskiej. Formalnym wydawcą i redaktorem odpowiedzialnym był Jonas Nawikas⁹⁰. Pismo obok działu politycznego zawierało dział poświęcony sprawom religii, waria, Litwa i Litwini w prasie polskiej, korespondencje z terenu itp. Redaktorzy wydawali pismo starannie. Pretendowano do pozyskania maksimum czytelników, trzeba przyznać, z dużym powodzeniem⁹¹. W kwestiach społecznych nie reprezentowano żadnych radykalniejszych rozwiązań. Naczelnym hasłem redakcji było: Bóg i Ojczyzna. Szczególnie ciężkim okresem był 1937 rok, kiedy to skonfiskowano część numerów i 26 października

⁸⁶ „Vilniaus Žodis”, 1929—1939; por. *Lietuvių Enciklopedija*, t. 34, s. 207.

⁸⁷ W skład redakcji wchodził: A. Valaitis, V. Žilėnas, J. Murinas. Od 1938 r. na miejsce J. Latvyisa wszedł V. Žilėnas, zaś redaktorem odpowiedzialnym został A. Krinickas.

⁸⁸ „Ekonominės Pabaltės Žinios”, 1928—1929.

⁸⁹ Zob. przyp. 84.

⁹⁰ W skład redakcji wchodził: V. Budrevičius (redaktor naczelny), R. Mackevičius, A. Kuknevičius, St. Urbonavičius.

⁹¹ Nakład „Vilniaus Rytojus” w granicach 3500—4000 egz.

zamknięto wydawanie gazety. W całości wyszły 874 numery czasopisma (uwzględnia się również cykl pod innymi tytułami). Żywot zamkniętego pisma podtrzymywany był przez jednodniówki wychodzące aż do kwietnia 1938 r.⁹² Grono współpracowników było liczne i prężne⁹³. „Vilniaus Rytojus” kolportowany był także w USA, Kanadzie i Anglii. Odegrał bardzo ważną rolę w kształtowaniu świadomości narodowej Litwinów Wileńszczyzny.

Od lipca 1933 r. wychodził litewski magazyn kulturalny „Lietuviškas Baras” (Litewski Łan), początkowo jako kwartalnik, od 1938 r. miesięcznik. Wydawany był z inicjatywy tzw. społeczników (tautininków) Wileńskiego Litewskiego Związku Studentów⁹⁴, propagował idee narodowościowe, a za cel stawiał sobie osiągnięcie jedności w działaniach Litwinów. Artykuły miały charakter natury ogólnej, głównie o tematyce ekonomicznej i historycznej. W piśmie znalazły wyraz poglądy działaczy litewskich tautininków (narodowców). Wydawcą był Motiejus Kraužlys, później zaś Vytautas Umbrasas. W skład redakcji wchodził: Motiejus Kraužlys — redaktor naczelny, Vincas Martinkėnas i Petras Viščinis — redaktorzy⁹⁵. Działalność czasopisma została przerwana na początku drugiej wojny światowej.

Po zamknięciu w 1937 r. miesięcznika „Jaunimo Draugas” na jego miejsce wydawano co miesiąc jednorazowe pismo o objętości 40—48 stron pod różnymi tytułami, np.: „Jaunimo Aidai” (Echa Młodzieży), „Jaunimo Ateitis” (Przyszłość Młodzieży), „Jaunimo Velykos” (Wielkanoc Młodzieży), „Jaunimo Šnekos” (Rozmowy Młodzieży) itp.⁹⁶ Skład redakcyjny był zmuszony często zmieniać redaktora firmującego pismo w celu podtrzymania jednorazowych wydań⁹⁷. Faktycznym redaktorem był Augustinas Burokas. Dopiero na wiosnę 1939 r. uzyskano zezwolenie na stałe redagowanie miesięcznika. Nazwano go „Jaunimo Kelias” (Droga Młodzieży). Pismo cieszyło się dużym powodzeniem i stało na wysokim poziomie.

Na uwagę zasługuje jednorazowe wydawnictwo literacko-oświatowe pt. „Varsnos” (Skiba) z 1937 r. Wydane staraniem młodych poetów, re-

⁹² *Lietuvių Enciklopedija*, t. 34, s. 180.

⁹³ Byli to m.in. K. Čibiras, V. Martinkėnas, M. Čibiras, J. Jankauskas, M. Kraužlys, J. Kanopka, A. Mačionis.

⁹⁴ „Lietuviškas Baras”, 1933—1939; również *Lietuvių Enciklopedija*, t. 16, s. 24.

⁹⁵ Do współpracowników redakcyjnych należeli: K. Blažys, R. Mackevičius, B. Česnys, D. Liobytė, A. Valaitis, dr A. Viskantas, A. Juškevičius, P. Grybauskas, M. Gudėnas, M. Čibiras, J. Jankauskas.

⁹⁶ *Lietuvių Enciklopedija*, t. 9, s. 389.

⁹⁷ Redaktorami byli: M. Lemešytė, A. Stanelis, St. Misiunas, V. Grickus, A. Pangonis, L. Kisielius, A. Atroška, VI. Žilėnas, K. Blažkauskas, L. Braziulis, i inni. Pismo od 1937 r. posiadało dodatek dla dziewcząt i kobiet „Sesiu Talka” (Czyn Sióstr) redagowany przez O. Miciutė, M. Lemešytė i inne osoby.

dagowane przez Jonasá Karosá⁹⁸. Na 32 stronach czasopisma zamieszczone były wiersze, opowiadania, drzeworyty najmłodszej grupy litewskiej inteligencji twórczej. Kilka bardziej znanych postaci to: Juozas Kėkštas, Ona Miciutė, Albinas Žukauskas, Z. Prantkelevičius, Vladas Drėma, Antanas Karužas, Vlada Rusokaitė, Čepulytė-Krinickaitė i inni. Wydano kilka jednorazówek: „Varpos” (Kłosa), „Versme”, „Vingis” (Zakręt), „Sėja”, (Siewba), „Piūvis” (Przekrój) oraz „Vienkartinis” (Jednorazówka)⁹⁹. Grupa ta skupiała twórcze środowisko inteligencji tzw. lewicowej kultury. W gronie tym dominowały tendencje prokomunistyczne. Znany ze swych prześladowań mniejszości narodowych wojewoda wileński Ludwik Bociański odrzucił prośbę tej grupy zwanej „varsniņinkai” o zezwolenie na wydawanie stałego czasopisma poświęconego problemom literatury i sztuki litewskiej.

W 1939 r. w nowej sytuacji politycznej, po nawiązaniu stosunków polsko-litewskich, wychodziły w Wilnie następujące czasopisma litewskie: „Aidas” (Echo), na miejsce zamkniętego w 1937 r. „Vilniaus Rytojus”, wychodziło trzy razy w tygodniu pod redakcją Vytautasá Budrevičiusá; „Jaunimo Kelias” (Droga Młodzieży), tygodnik dla młodzieży; „Vilniaus Žodis” (Słowo Wilna), organ Litewskiego Towarzystwa Oświatowego „Kultūra”; „Vilniaus Aušra” (Jutrzenka Wilna), organ referentury Akcji Katolickiej dla Litwinów.

*
* *
*

Charakteryzując bardzo skrótowo prasę litewską w Polsce w latach 1920—1939 pod względem jej celów i wartości należy stwierdzić, iż wszystkie czasopisma wydawane do 1923 r. w Wilnie w sposób mniej lub bardziej otwarty wypowiadały się za pozostawieniem Wilna w granicach państwa litewskiego, i to było zasadniczym powodem represji ze strony cenzury. Prasa litewska w tym okresie spełniała głównie rolę polityczną w sporze terytorialnym pomiędzy Polską a Litwą. Wobec zmiany sytuacji politycznej w wyniku decyzji Rady Ambasadorów z 15 III 1923 r. i oddalenia się perspektywy włączenia Wilna do Litwy, prasa litewska przeszła głównie na działalność kulturalno-oświatową, zaznaczając jednak wyraźnie swoje negatywne stanowisko wobec zaistniałego stanu rzeczy. Główny akcent prasy litewskiej po 1923 r. to problematyka bytu ludności litewskiej w granicach państwa polskiego. Dominującym zagadnieniem była kwestia szkolnictwa litewskiego.

⁹⁸ *Lietuviu Enciklopedija*, t. 23, s. 189.

⁹⁹ *Op. cit.*, t. 26, s. 519. Oto lista twórców: J. Česnys, V. Čepulytė VI. Drėma, J. Karosas, A. Karužas, J. Kėkštas, M. Krinickaitė, O. Miciutė, J. Petkus, Vl. Rusokaitė, Z. Tureika, A. Žukauskas i inni.

Od 1927 r. zauważa się jakościowo nowe zjawisko. Nastąpiła polaryzacja poglądów społeczno-politycznych wśród grona przywódców duchowego i politycznego życia Litwinów. Wyodrębniają się w tym okresie cztery zróżnicowane kierunki polityczne. Różnice dotyczą głównie treści społecznych i stosunku do obu rządów, tzn. polskiego i litewskiego.

Do najbardziej wpływowych czasopism wśród masowych odbiorców należy zaliczyć czasopisma: „Jaunimo Draugas”, „Vilniaus Rytojus”. Istotną rolę w kształtowaniu postaw ideowych odegrały pisma tautininków „Vilniaus Šviesa” i „Vilniaus Žodis” oraz w nikłym stopniu socjaldemokratyczny „Pirmyn”. Trudno jest bez głębszych badań określić stopień oddziaływania grupy twórców lewicowych. Jednak działalność publicystyczną tej grupy ocenić można bardzo wysoko. Skupiając młode, prężne siły litewskiej inteligencji twórczej potrafili wzniesić się ponad problem konfliktu polsko-litewskiego, wydobyć istotę stosunków społecznych i wskazać na wyższość systemu sprawiedliwości społecznej. Z tej grupy twórców wyrosli na Litwie Radzieckiej działacze: Juozas Karosas, Albinas Žukauskas i inni.

Warunki rozwoju prasy litewskiej były trudne przez cały okres lat 1920—1939. Ale chyba okres najtrudniejszy dla prasy to lata, w których ważyły się losy Wilna, a zwłaszcza lata egzystencji Litwy Środkowej. Ujemnie odbijały się na prasie momenty spięć politycznych pomiędzy Polską a Litwą. Szczególnie dotkliwe były retorsje z lat 1927, 1934 i 1936—1938. Rządy obu państw opierające się na słabym podłożu społecznym wykorzystywały namiętności ludzkie, żerując na fali rozbudzonych nacjonalizmów.

Nawiązanie stosunków dyplomatycznych w wyniku ultimatum Polski przyniosło złagodzenie napięć. Stało się możliwe nawiązanie współpracy pomiędzy dziennikarzami litewskimi z Polski a dziennikarzami litewskimi z Litwy. Następowala wymiana informacji, organizowano wycieczki dziennikarzy z Litwy do Polski i odwrotnie¹⁰⁰. Zbyt dużo jednak narosło wzajemnej nieufności, by w tak krótkim czasie odrobić dwudziestolecie konfliktów. Pierwsze kroki były potrzebne obu stronom. Litwini, dziennikarze z Wilna, szybko włączyli się do współpracy z dziennikarzami polskimi. W 1939 r. P. Ancevičius, R. Mackevičius oraz Jeronimas Cicėnas znaleźli się na liście członków Polskiego Związku Dziennikarzy¹⁰¹.

W tym miejscu wymieniam dla celów dokumentacyjnych najbar-

¹⁰⁰ „Jaunimo Kelias” (nr 9 z 15 VII 1939) podaje, że 8 VII 1939 r. wyruszyła z Litwy do Polski dwunastoosobowa delegacja dziennikarzy litewskich. W nr 9 z 15 VII 1939 spotykamy informacje o dalszych wizytach studentów, naukowców oraz nauczycieli Polski i Litwy. „Jaunimo Kelias” (nr 2) podaje informacje o wyjeździe 14 dziennikarzy litewskich czasopism w Wilnie do Kowna. Wizyta trwała od 21 V do 30 V 1939.

¹⁰¹ J. Cicėnas, *op. cit.*, s. 284.

dziej aktywną, aczkolwiek jeszcze niepełną grupę dziennikarzy i publicystów, którzy przyczynili się do rozwoju litewskiej prasy w Polsce¹⁰². Seniorzy: dr D. Alseika, trzej bracia M., V., M., Biržiška, P. Gaidelionis, S. Matijošaitis-Esmaitis, P. Karazija, ks. K. Čibiras, A. Randomanskis, Vl. Sakavičius, ks. dr J. Stankevičius, M. Stankevičius, dr J. Šlapelis, ks. J. Tumas-Vaižgantas, M. Untulis, B. Untulis, V. Uždavinsys, A. Valaitis, K. Veleckas, ks. dr V. Zajanačkauskas. Młodszy: V. Alseika, A. Bielinis, A. Birinčikas, V. Budrevičius, A. Burokas, P. Čenys, K. Čibiras-Daugaitis, M. Čibiras, ks. dr K. Gečys, M. Gudėnas, J. Jankauskas, A. Juknevičius, J. Kanopka-Bajoraitis, M. Krauzlys, J. Latvys, R. Mackevičius-Mackonis, A. Mačionis, V. Martinkėnas, ks. Neviėra, A. Pagonis, E. Paukstė, P. Tamulevičiūtė-Ancevičienė, dr V. Umbrasas, S. Urbonavičius, P. Viščinis, V. Žilėnas, P. Žukas. Najmłodszy: J. Adomavičius-Kėkštas, P. Averka, V. Čepulytė, E. Deveikis, A. Dundulis, Vi. Gričukas, El. Horodničiūtė-Samaniūtė, M. Krinickaitė, St. Lazdinis, M. Lemešytė, A. Liobytė, O. Miciūtė, St. Misiūnas, S. Narkeliūnaitė, Vl. Piliavičiūtė, Vl. Rusokaitė, L. Šlapelytė, St. Taškunaitė, K. Umbražiūnas, A. Žukauskas.

Wysokość nakładów czasopism litewskich trudno określić w całości dla poszczególnych lat. Wydaje się, iż odpowiada rzeczywistości liczba podana przez jednego z dziennikarzy J. Cicėnasą, określająca przeciętną liczbę litewskich gazet i czasopism na 23 035 egzemplarzy miesięcznie¹⁰³. Wielkości nakładów były mniejsze przed 1928 r., pomimo iż wychodziła większa liczba tytułów. Natomiast po 1934 r. zwiększył się nakład czasopism litewskich, zmniejszyła się zaś liczba tytułów. Wydaje się, że liczba wychodzących egzemplarzy do 1934 r. była wyraźnie mniejsza niż w okresie późniejszym. O ilości egzemplarzy nie decydował rynek odbiorców. Rozstrzygającym czynnikiem były możliwości finansowe wydawców, jak również — w pewnej mierze — stanowisko władz nadrzędnych, głównie urzędu cenzury.

Prasa litewska w Polsce w latach 1920—1939 była utrzymywana w dużym stopniu dzięki pomocy płynącej z Litwy, a także od emigracji litewskiej w Stanach Zjednoczonych, w mniejszym stopniu dzięki wpływom z prenumeraty.

Czasopisma litewskie po zamknięciu w 1922 r. litewskich drukarni „Žaibas” (Błyskawica) i „Švyturys” (Latarnia) były drukowane w drukarniach „Ruch” i „Zorza”¹⁰⁴. Ponadto istniało w Wilnie kilkanaście drukarni mniejszych, prywatnych, głównie żydowskich, w których wydawano jednodniówki.

Terytorialny zasięg oddziaływania prasy można określić na podstawie zamieszczonych korespondencji z terenu. Wymieniam najczęściej

¹⁰² *Op. cit.*, s. 285.

¹⁰³ *Op. cit.*, s. 265.

¹⁰⁴ *Lietuvių Enciklopedija*, t. 24, s. 182.

spotykane miejscowości: Puńsk (Punskas), Wojtokiemie (Vaitakiemis), Burbiszki (Burbiškės), Marcińkańce (Marcinkonys), Rodunia (Rodunė), Lida (Lyda), Oszmiana (Ašmėna), Bieniekonie (Benekainys), Gerwecie (Gervečiai), Niemenczyn (Nemenčinė), Święciany (Švenčionys), Hoduciszki (Adučiškis) i inne. Należy sądzić na tej podstawie, że przynajmniej pojedyncze egzemplarze docierały do najdalszych zakątków zamieszkałych przez ludność litewską.

Na szczególną uwagę zasługuje fakt, iż litewska mniejszość narodowa w Polsce, mimo że była bardzo nieliczna w porównaniu z innymi mniejszościami (według danych oficjalnych w granicach 80 tys., według obliczeń litewskich 200—300 tys. lub nawet więcej), potrafiła zorganizować prężny ośrodek prasowy w Wilnie. Były w nim reprezentowane wszystkie gatunki gazet, od wydawnictw bardzo ogólnych po prasę fachową poświęconą rolnictwu, literaturze czy sztuce. Świadczy to o ogromie wysiłku, o silnej woli trwania przy własnej narodowości i kulturze. Jednocześnie prasa była forum, wobec braku innych możliwości, na którym wypowiadali się i kształtowali nowe oblicze literatury i poezji litewskiej znali później pisarze i poeci: J. Karosas, S. Matijošaitis-Esmaitis, J. Adomavičius-Kekštas, A. Bielinis i inni. Wiele powieści, wierszy, scenariuszy teatralnych, napisanych w tym okresie i opublikowanych w prasie, weszło na trwałe do historii litewskiej kultury narodowej. Ramy niniejszego artykułu nie pozwalają na bliższe omówienie sygnalizowanych zagadnień i treści prasy, podkreślić jednak trzeba, iż czasopisma spełniły w życiu litewskiej mniejszości narodowej w Polsce istotną rolę. Były instrumentem wychowania narodowego, służyły pomocą fachową, przyczyniły się do powstania trwałych wartości w kulturze narodu litewskiego.